

ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀՈԳԵԼԵՉՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԵՐԸ*

ՀՏԴ 811.112.2

ԼՈՒՍԻՆԵ ՍՈՐՈՍՈՆՅԱՆ

Երևանի Բյուրուսովի անվան պետական համալսարանի
մանկավարժության և լեզուների մեթոդիկայի ամբիոնի ասպիրանտ,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
Isoqhomonyan@mail.ru

Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել գերմաներեն երկխոսությունների հոգելեզվաբանական առանձնահատկությունները հաղորդակցային իրադրություններում «Գերմաներենը որպես օտար լեզու» դասագրքերի (Beste Freunde A2.1/A2.2, Schritte Plus neu A2) երկխոսությունների ձայնագրությունների հաշվառմամբ:

Նպատակից բխում են հետևյալ խնդիրները՝ ուսումնասիրել գերմաներեն բանավոր խոսքի՝ լեզվաբանական տեսանկյունից կատարված տեսական դրույթները, քննարկել բնական երկխոսական հաղորդակցումն ապահովող պայմաններն ու կանոնները, բացահայտել գերմաներեն երկխոսության հոգելեզվաբանական առանձնահատկությունները կառուցվածքային-շարահյուսական վերլուծությամբ:

Կիրառված մեթոդներն են՝ վերացարկում, համեմատություն, վերլուծություն, դեդուկցիա:

Հոդվածում երկխոսությունները վերլուծվում են որպես առօրյա իրավիճակներին հարիր նպատակաուղղված, ինքնաբեր գործողություններ:

Երկխոսությունների՝ լեզվական տիրույթում հոգեբանական գործոնների հաշվառմամբ վերլուծությունը թույլ է տալիս հստակ տարրորոշել գրավոր ու բանավոր խոսքում սահմանագծվող տարաբնույթ գործառույթներով կառուցվածքային-շարահյուսական կառույցները: Ուսումնասիրման արդյունքում վերհանվում ու համակարգվում են բազմապիսի հաղորդակցային նպատակներ արտացոլող լեզվական կառույցներ՝ արտահայտված իմաստային-շարահյուսական ներուժ ունեցող բառաբերականական և հնչարտաբերական ասպեկտներով:

Հիմնաբառեր՝ բանավոր հաղորդակցություն, ինքնաբուխ խոսք, լեզվական գիտելիքներ, հոգեբանական գործոններ, շարահյուսական կառույցներ:

Օտարալեզու բանավոր հաղորդակցության հաջողվածությունը ենթադրում է իրադրային իրավիճակներում և առանձնահատուկ համատեքստերում անկաշկանդ լեզվի կիրառում՝ ֆիզիկական ու մտավոր ունակությունների և գործողությունների, լեզվական և հարալեզվական բաղադրիչների համադրությամբ: Իրադրային հաղորդակցությունում օտարալեզու բնական խոսքը թույլ է տալիս սովորողներին

* Հոդվածը ներկայացվել է 15.07.2020թ., գրախոսվել՝ 20.07.2020թ., տպագրության ընդունվել՝ 22.12.2020թ.:

գիտակցել աուտենտիկ լեզվի կիրառության հատկանիշները՝ դրդելով նրանց հաղորդակցվել ինքնաբուխ և առանց վախի սխալներ անելուց: Հաղորդակցության բնականությունն իր արտացոլումն է գտնում նաև լեզվական կոմպետենցիայի բաղադրիչներում՝ բառաբերականական ու հնչյունաբանական մակարդակներում: Ուշագրավ է այստեղ վկայակոչել Դանսերի պնդումն այն մասին, որ ավելի շատ հիշատակվում են հաղորդակցության ոչ խոսքային և հարալեզվական ասպեկտները, մինչդեռ բանավոր խոսքի շարահյուսական հատկանիշները լիովին անուշադրության են մատնվում⁴¹⁴: Ի լրումն դրա՝ Հունեկեն և Շթայնիգը մատնանշում են, որ լավ տպավորություն է թողնում խոսելիս նաև քերականությանը տիրապետելը⁴¹⁵:

Հայտնի է, որ յուրաքանչյուր լեզվի լեզվական համակարգում առկա են որոշակի օրինաչափություններ, որոնց չիմացությունը կարող է ծախողել հաղորդակցման գործընթացը: Այդ մասին են վկայում բանավոր խոսքային կարողությունների գնահատման գործընթացում առաջնային դիրք ունեցող լեզվական գիտելիքների ճշգրտությունը մատնանշող չափանիշները:

Ի դեմս բանավոր հաղորդակցության ստուգման ու գնահատման գործընթացում լեզվական գործոնների մշտակա առաջնահերթության՝ հարկ ենք համարում քննության առնել գերմաներեն երկխոսությունների՝ բանավոր ու գրավոր խոսքում սահմանազծվող հոգելեզվաբանական առանձնահատկությունները՝ գերմաներենը որպես օտար լեզու ուսումնասիրող (DSD I, DSD I Pro) դպրոցների չափորոշչում (Rahmenplan "Deutsch als Fremdsprache") սահմանված A2 մակարդակը նախանշող բանավոր հաղորդակցային կարողությունների, A2/B1 մակարդակի բանավոր (երկխոսության) քննության գնահատման չափանիշների, դասագրքերի երկխոսությունների ծայնագրությունների, գերմաներեն երկխոսության վերլուծությունների վերաբերյալ կատարված հետազոտությունների համակցված ուսումնասիրությամբ: Որպես փաստական նյութ ենք ընտրել դասագրքերին կցված երկխոսությունների ծայնագրությունները, որոնք ընդգրկում են բազմաբնույթ թեմաների շուրջ ծավալվող իրավիճակային երկխոսություններ: Կարծում ենք՝ հարելով բանավոր ինքնաբեր (spontan) խոսքին՝ այսպիսի ծայնագրությունները արժեքավոր կլինեն լեզվական կոմպետենցիայի բաղադրիչների (քերականություն, բառապաշար, հնչյունաբանություն) համալիր վերլուծության համար:

Քերականություն

Բանավոր խոսքին նվիրված մոդելների ուսումնասիրությունից բխում է, որ երկխոսական կոմպետենցիան (Gesprächskompetenz) իր արտահայտումն է գտնում ոչ թե առանձին արտահայտությունների լեզվական տիրույթում, այլ լեզվական գործողության իրավիճակային պատշաճության մեջ:

Հոգելեզվաբանական տեսանկյունից խոսելը բարդ գործընթաց է, որտեղ առաջին պլան է մղվում հաղորդակցման ընթացքի բարդությունը: Սահմանափակ ժամանակահատվածում հարկ է միաժամանակ ուշադրությունը սևեռել այնպիսի ենթագործընթացների վրա, ինչպիսիք են՝ պլանավորումը, շարահյուսական կառուցումը, արտաբերումը, նախադասության հնչերանգը, բառապաշարի ընտրությունը⁴¹⁶:

Մեթոդական գրականությունում իրարամերժ տեսակետներ են առկա՝ կապված օտարալեզու բանավոր խոսքի արդյունավետությունն ապահովող չափանիշներից

⁴¹⁴ **Dannerer M.** Gesprochene Sprache und mündliches Interagieren im Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen. In: Fandrych/Thonhauser, 2008, S. 177-201, S.194.

⁴¹⁵ **Huneke H., Steinig W.** Deutsch als Fremdsprache, Eine Einführung, 2. Überarbeitete und erweiterte Auflage, Erich Schmidt Verlag, Berlin 2000, S.82-83.

⁴¹⁶ **Krumm H.** Die sprachlichen Fertigkeiten. isoliert-kombiniert-integriert: in Fremdsprache Deutsch, 20014, S.5-9, S.5.

սահունության (Flüssigkeit) և ճշգրտության (Korrektheit) գերակայության հետ: Այդուհանդերձ, թվարկված երկու չափանիշների համակցված հաշվառումն ապահովող լեզվական գիտելիքների տիրապետումը միայն կապահովի լեզվի պատշաճ կիրառումը հաղորդակցման մեջ: Իհարկե, այստեղ պետք է տարանջատել ճշգրիտ բանավոր խոսքը գրավորից: Այս համատեքստում հարկ է հիշատակել լայն տարածում ունեցող երևույթը, երբ գերմաներենի՝ որպես օտար լեզվի դասին սովորողներից պահանջվում է շարահյուսորեն ավարտուն լիակատար նախադասություններով խոսել, պատասխանել հարցին ամբողջ նախադասությամբ: Սակայն հանձին բանավոր խոսքի վրա անմիջական ներգործություն ունեցող հոգեբանական գործոնների՝ բազմապիսի առօրյա իրադրություններում *ուշադրության, կենտրոնացման, քաջության, հուզարտահայտ-չականության, մոտիվացիայի*, առօրյա իրավիճակներում հաղորդակցվելը ենթադրում են նախ և առաջ ինքնաբերական խոսք՝ արտահայտված կարճ, պարզ զրույցների հերթագայությամբ: Հատկանշական է այստեղ Շաթցի պնդումը, ըստ որի՝ բարդ նախադասությունները բանավոր հաղորդակցությունում կիրառելի չեն, քանի որ խոսողը մոռանում է նախադասության սկիզբը, ինչը ընդհատում է խոսքի կառուցվածքը: Մինչդեռ մի քանի բառից բաղկացած նախադասությունները առավել հարմար են հանպատրաստից խոսքում⁴¹⁷:

Այս առումով վճռորոշ դեր ունի զեղչումների (Elipsen) գործածումը բնական իրադրային լեզվի ուսումնառության խթանման գործում: Այս երևույթները, որպես կանոն, պակասի արտահայտում չեն, այլ երկխոսությունների իրագործման ապահովող նախադրյալներ են⁴¹⁸: Հարկ է ընդգծել, որ զեղչումների հիմնական կիրառությունը հիմնվում է լեզվի տևտեսման սկզբունքի վրա, ըստ որի՝ կարիք չկա ասել այն, ինչը ունկնդրի համար հասկանալի է համատեքստից⁴¹⁹: Երկխոսությունների ձայնագրությունների վերլուծությունների արդյունքում ներկայացնենք առավել հաճախ հանդիպող զեղչումների տեսակները:

- Հնչյունաբանական սղումներ (Elision)

Արտաբերման մակարդակում հնչյունական սղումներն ի հայտ են գալիս մեծամասամբ կրճատ ձայնավոր e-ի դուրս մղմամբ ոչ շեշտվող վանկերում, *Ich frag= mal*⁴²⁰(*ich frage mal*), ինչպես նաև ei երկհնչյունի սղմամբ *ein, eine* անորոշ հոդերում, *also =n bisschen eng?*(*also ein bisschen eng?*)⁴²¹

Հնչարտաբերական առանձնահատկություններով տարանջատվում են նաև բայ+es, դերանուն+es համակցումները (Verschleifung), *Stimmt=s?*(*Stimmt es?*) *Machen Sie=s gut*(*Machen Sie es gut*)⁴²² նաև կապ+հոդ(*der, die, das*) համակցումները, *Nicki: Ja, zu dumm fürs Gymnasium*(*für das Gymnasium*)⁴²³:

- Ձևաբանական զեղչումներ

Հաճախադեպ են ենթակայի գործառույթ ունեցող *ich, das, es* դերանունների զեղչումները.

L: Verstehe-բացակայում է ich-ը

⁴¹⁷ **Schatz H.**, Fernstudienangebot Germanistik, Deutsch als Fremdsprache: Fertigkeit Sprechen, Goethe-Institut, München, 2006, S.33.

⁴¹⁸ **Becker-Mrotzek M., Brünner G.**, Gesprächsanalyse und Gesprächsführung. Eine Unterrichtsreihe für die Sekundarstufe II, Radolfzell, 2006, S. 27.

⁴¹⁹ **Schwitalla J.**, Gesprochenes Deutsch. Eine Einführung, Berlin (3. Aufl.) 2006, S.103

⁴²⁰ **Hilpert S., Niebisch D., u.a.**, Schritte Plus Neu: 3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S. 32.

⁴²¹ **Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a.**, Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1) 2015, S.17.

⁴²² **Hilpert S., Niebisch D., u.a.**, Schritte Plus Neu: 3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S. 35.

⁴²³ Նույն տեղում, էջ 42

A: Ja, sieht echt lecker aus⁴²⁴. - զեղչված է es կամ das դերանունը

Վերոգրյալը մեթոդական գրականությունում սահմանվում է որպես իրավիճակային զեղչում (Ereigniselipse), երբ բացակայող անդամը իրավիճակից կարող է բացահայտվել⁴²⁵:

- Զերականական զեղչումներ

Չեղչումը արդյունավետ է ընդլայնված տեքստեր կառուցելիս: Ինչպես վերը նշեցինք, գերմաներեն երկխոսությունների հարիր են կարճ կապակցումները, որոնք կարող են նույնիսկ մեկ բառով արտահայտվել: Լայն տարածում ունեն ստորոգյալով, հատկապես sein օժանդակ բայով զեղչված հարց-պատասխանները: Ընդգծենք, որ հաճախ հարցերում ստորոգյալների զուգահեռ զեղչվում են հարցական դերանուններ, երբ նմանատիպ հարց վերևում հնչել է:

L: Und die anderen SuS in deiner Klasse?

F: Sie sind ganz okay.

A: Du nicht, Luisa?

L: Doch, ein bisschen schon.⁴²⁶

Առանձնահատուկ բազմազանություն են ապահովում պատասխան-արձագանքները: Նրանց ինքնատիպությունը այն է, որ վերջիններս կախված են հարցի կառուցվածքից և բովանդակությունից, ինչպես օրինակ, երբ անհրաժեշտ չէ անվանել հարցում առկա բոլոր տարրերը պատասխանում⁴²⁷:

R: Hey Alter, alles klar?

A: Ja, und bei dir?⁴²⁸

Չգալի թիվ են կազմում ներկա վաղակատար (Perfekt) ժամանակաձևում *օժանդակ բայի* (haben, sein), նաև մոդալ բայերով (wollen...) կազմված նախադասություններում *լիակատար բայի* (Vollverb) զեղչումները:

B: Juhu, **gewonnen!**

F: **Muss** ich, Joachim?⁴²⁹

Տարածված ձևերից են նաև բայի անորոշ ձևով արտահայտված հորդոր-հրամանները: Psst, nichts sagen!⁴³⁰

Գերմաներեն երկխոսությանը ներունակ է նաև ստորադասական նախադասության գլխավոր նախադասության զեղչումը: Մեր դիտարկումներում այդպիսիք են քակի որ (weil), չնայած (trotzdem) շաղկապներով սկսվող երկրորդական նախադասությունները՝ դրսևորվելով որպես շարահյուսորեն ավարտուն միավոր:

N: Warum denn?

E: Weil du so riechst.

M: Trotzdem habe ich gewonnen.⁴³¹

⁴²⁴ Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a, Beste Freunde: Kursbuch A2.1 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1)2014, S.7.

⁴²⁵ Gansel Ch., Textlinguistik und Textgrammatik/Ch. Gansel, F. Jurgens.-Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009. S. 184-188, S. 185.

⁴²⁶ Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a, Beste Freunde: Kursbuch A2.1 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1)2014, S.5.

⁴²⁷ Филиппов К.А., Лингвистика текста и современный анализ устной речи: учеб. пособие. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2016. – 228 с. 168.

⁴²⁸ Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a, Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1)2015, S.17.

⁴²⁹ Hilpert S., Niebisch D., u.a., Schritte Plus Neu:3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S.23.

⁴³⁰ Նույն տեղում, էջ 36

⁴³¹ Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a, Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1)2015, S.17 Hilpert S., Niebisch D., u.a., Schritte Plus Neu:3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S. 32.

Չեղումներից զատ, գրավոր ու բանավոր խոսքի լեզվական ասպեկտի սահմանագիծը պարզորոշ ուրվագծվում է պատմողական նախադասություններում ստորոգյալի առաջադաս դիրքով (Verberststellung)՝ ինչ-որ տեղ արտացոլելով բացականչական նախադասության իմաստ: Նման կառույցները բնորոշ են առաջին, երրորդ դեմքերին:

J: Boah, **bin ich** froh!

L: Oh Mann, **war das** haesslich!⁴³²

Ըստ Շվիթալայի՝ ստորոգյալի առաջին դիրքով շատ նախադասություններ հաստատում են ավելի սերտ կապ նախորդ նախադասության հետ⁴³³: Արտաբերման յուրահատկությունից ելնելով՝ կարելի է պնդել, որ ստորոգյալի առաջադաս դիրքը պամանավորված է նաև իրավիճակը կամ գործողությունն ընդգծելու, խոսողի վերաբերմունքը ասույթի բովանդակության նկատմամբ արտացոլելու հետ՝ հաղորդելով հուզարտահայտչականություն:

Շարահյուսական կառուցվածքի տեսանկյունից առանձնակի կարևորում ենք պատմողական նախադասության շարադասությամբ (ենթակա+ստորոգյալ+խնդիր) կիրառվող հարցական նախադասությունները:⁴³⁴

F: Sie haben kein Zimmer frei? ↑⁴³⁵

Վերոնշյալ օրինակում հարցական նախադասության իմաստը պատկերանում է հարցական բարձրացող հնչերանգում (Intonation), հետևապես երկխոսության ստուգման ու գնահատման ժամանակ հարկ չէ որպես սխալ համարել նման շեղումները: Կարելի է պնդել, որ այսպիսի շարահյուսական կառույցների գործածումը պայմանավորված է գերմաներեն գրավոր խոսքի կոռ քերականական կանոնների հետ, որոնց պահպանումը բանավոր խոսքի պլանավորման ու կառուցման փուլերի բարդության պայմաններում կարճ ժամանակում հաճախ հնարավոր չի լինում:

Նկատի առնելով երկխոսական հաղորդակցության հանպատրաստից և ոչ կայուն (flüchtig) բնույթը ժամանակի սղության, իրավիճակային տարբեր դրսևորումների, խոսողի հոգեբանահուզական վիճակի պայմաններում՝ հարկ է որպես զատորոշիչ գործոն վկայակոչել գերմաներեն երկխոսություններին հատուկ այլընտրանքային կառույցները: Որպես այդպիսի՝ դիտարկվում են ընդլայնումները (Expansionen)⁴³⁶, որոնք շեղվում են գրավոր խոսքի չափանիշներից: Ընդլայնումների դեպքում ավարտուն շարահյուսական կառույցը նոր խոսքային նյութի հավելմամբ ավելի մեծ կառույցի է վերածվում⁴³⁷:

⁴³² Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a, Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1)2015, S.17.

⁴³³ Schwitalla J., Gesprochenes Deutsch. Eine Einführung, Berlin (3. Aufl.) 2006, S. 107.

⁴³⁴ Ինչպես գիտենք, գրավոր խոսքում առանց հարցական դերանունների (Was...) հարցական նախադասությունները սկսվում են ստորոգյալով, ինչպես օրինակ, *Wollen wir spazieren gehen?*

⁴³⁵ Hilpert S., Niebisch D., u.a., Schritte Plus Neu: 3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S.18.

⁴³⁶ Վերջինս մեթոդական գրականությունում արտահայտվում է նաև որպես աջակողմյան փոխադրում (Rechtsversetzung), որտեղ տարբերակվում են ետադաս դաշտ (Nachfeld) և նախադասության շրջանակում (Ausklammerung) ենթատեսակները: Վեջիններիս ուսումնասիրումը առանձին քննության առարկա է: Andersen Ch., Zur Nachfeldbesetzung in der gesprochenen Sprache. Eine Korpusuntersuchung, Erscheint in: Text im Kontext. Umeå Studies in Language and Literature. 2011.

⁴³⁷ Dudenredaktion (Hg.) Duden: die Grammatik: unentbehrlich für richtiges Deutsch. [Der Duden in 12 Bänden. Das Standardwerk zur deutschen Sprache, Band 4]. Mannheim/Zürich: Dudenverlag, 2009, S. 1211

Ելնելով այս աջակողմյան կառույցների (Rechtsversetzung) կիրառման յուրահատկությունից՝ նպատակահարմար ենք գտնում համակարգել ընդլայնումների հետևյալ իմաստատարբերակիչ գործառնությունները.

- Թվարկում-*S:Ich habe schon Lampions gekauft* und Kerzen und Luftschlangen.*⁴³⁸
- Բայական անդամի լրացումների (պարագաներ, խնդիրներ) գործառնությամբ իրականացնող կապական խնդիրներ (Präpositionsobjekte)

*S:Und dann möchte ich dekorieren-*mit Blumen*

*M:Ich möchte, *wegen meiner Ausnahme*⁴³⁹.

- Համեմատություն-*Anna hat das Ergebnis schneller ausgerechnet als alle anderen.*⁴⁴⁰
- Տվյալներ. ծավալուն, բովանդակային առումով կարևոր նշանակություն ունեցող նախադասության անդամները նույնպես կարող են առանձնացվել.

*Wir haben vorher gearbeitet, **verschiedene kleine Jobs.*⁴⁴¹

Այսպիսի ձգվող ձևերի առկայությունը բացատրվում է նրանով, որ խոսողը ժամանակի սղության պատճառով չի կարողանում քննարկվող նյութի առանձին ասպեկտներ պլանավորման մեջ ներառել⁴⁴²: Առերի բնորոշմամբ ընդլայնումները կարող են նոր լեզվական գործողություններ իրականացնել կամ արդեն սկսածներն էլ ձևափոխել⁴⁴³: Ուստի նմանօրինակ դեպքերում կարևորում ենք քաջության (Mut) գործունե խոսքային հավելումներ իրականացնելիս՝ հաշվի առնելով գրավոր խոսքի բերականական կանոններից շեղվելու ռիսկը, որը չի դիտարկվի որպես ծախսողում:

Բանավոր հաղորդակցության շարահյուսական բնութագրիչներից է կախյալ ստորոգյալի երկրորդ տեղի կառույցը (abhängige Verbzweitkonstruktion), որը կառուցվածքով հարում է վկայակոչում-արտահայտում (Referenz-Aussage-Struktur) և օպերատոր-սկոպուս (Operator-Skopus) կառույցներին⁴⁴⁴: Ներկայացնենք վկայակոչում-արտահայտում կառույցի օրինակ:

*Tim:Aber allein joggen,** das macht mir keinen Spaß.*⁴⁴⁵

Aber allein joggen-ը, կրելով առանցքային շեշտադրումը, համարվում է վկայակոչում, որին das հարաբերական դերանունով հղում է կատարվում մնացած նախադասությանը կապակցելու համար:

Այսպիսով՝ այս կառույցի լեզվական ասպեկտը հենց երկբադարիչ լինելու չափանիշի մեջ է, նաև կախյալ արտահայտությունում բայի երկրորդ դիրքում լինելը:

⁴³⁸ Hilpert S., Niebisch D., u.a., Schritte Plus Neu:3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S.21.

⁴³⁹ Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a, Beste Freunde: Kursbuch A2.1 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, 2014, S.19

⁴⁴⁰ Նույն տեղում, էջ 31:

⁴⁴¹ Hilpert S., Niebisch D., u.a., Schritte Plus Neu:3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S.32

⁴⁴² Zifonun G., Hoffmann L., Strecker B., Grammatik der deutschen Sprache, Band1-4. Berlin etc.: de Gruyter, 1997, S.1671.

⁴⁴³ Auer, P., „Increments and more. Anmerkungen zur augenblicklichen Diskussion über die Erweiterbarkeit von Turnkonstruktionseinheiten“, in: Deppermann, A. / R. Fiehler / T. Spranz-Fogasy (Hgg.), Grammatik und Interaktion, Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung, 2006a, S. 279-294, S.291

⁴⁴⁴ Այս կառույցները հանգամանալից քննարկել է Ֆիեհլերը: Վերջինս վկայակոչում-արտահայտում հասկացությամբ է բնորոշել ձախակողմյան կառույցները (Linksversetzung), Fiehler R., Operator-Skopus-Strukturen, Erschienen in: Sprachtheorie und germanistische Linguistik Jg. 9, 1999, H. 2, S. 169-193. Fiehler, R. Gesprochene Sprache - chaotisch und regellos? In: Denkler, Markus et al. (Hrsg.): Frischwärts und unkaputtbar. Sprachverfall oder Sprachwandel im Deutschen. Münster: Aschendorff, 2008, S. 81-101.

⁴⁴⁵ Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a., Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, 2014, S 31.

Օպերատոր-սկոպուս կառույցը ևս առանձնանում է երկբաղադրիչ լինելու հատկությամբ: Այստեղ նախադաս դիրքում դրված բառային միավորները (Einzellexeme) ասես ըմբռնման հաստատում են դիտվում մնացյալ ասույթի համար⁴⁴⁶:

Warte eine Sekunde, **ich schicke dir ein Foto⁴⁴⁷.

Կարևոր է մատնանշել, որ նախադաս անդամը տարբեր շարահյուսական կատեգորիաների կարող է պատկանել և տարբեր քերականական գործառույթներ ունենալ⁴⁴⁸:

Պարզորոշ երևում է, որ վերոբերյալ կառույցներում ծախակողմյան կապակցությունները իմաստաբանական, շարահյուսական առումով լիարժեք չեն և պետք է լրացվեն:

Ջնչերանգային առանձնահատկություններից ելնելով՝ մատնանշենք, որ այսպիսի կառույցները մի կողմից խոսքի պլանավորումն են հեշտացնում, մյուս կողմից նախադաս կառույցի շեշտադրման միջոցով ունկնդիրներին հնարավորություն են տալիս հատուկ կենտրոնանալու հաջորդող ասույթի վրա:

Երկխոսության ոչ հաստատուն բնութագիրը երևան է գալիս նաև սխալ մեկնարկում, դադարներում, կրկնություններում: Կրկնությունների դեպքում մեծ դեր ունեն շեշտադրությունը, հնչերանգը՝ ընդգծելով արտահայտությունները⁴⁴⁹:

Anna: Ja, vier Semmeln, bitte!

*Verkäufer: Semmeln? ↑*⁴⁵⁰

Օրինակում կրկնությունը կիրառվում է որպես անակնկալ հարց՝ *բարձրացող հնչերանգով* արտահայտելով զարմանք:

Ընդհատումները գլխավորապես կախում ունեն արտահայտվողի հոգեբանահուզական կարգավիճակից, բառերի փնտրումից:

L: Ach, äh, nichts. Sie sieht nur wirklich sympathisch aus und...

M: Also, das ist doch ...!⁴⁵¹

Բացի վերոբերյալ բնութագրիչներից, քերականական մակարդակում գոյություն ունեն բանավոր խոսքի այլ տարբերակիչ գծեր ևս, ինչպես բայի ժամանակաձևերի հաճախականության առանձնահատուկ գծերը: Այսպես, երկխոսություններում

- Ներկա ժամանակաձևը գերազանցում է անցյալ ժամանակաձևին,
- անցյալ ժամանակաձևերից գերակշռում է ներկա վաղակատարը (Perfekt), իսկ անցյալ կատարյալով (Präteritum) հանդիպում են միայն hatte, war, wollte, konnte բայերը,
- բազմադեպ են ըղծական եղանակով (Konjunktiv Prät.) կիրառվող հետևյալ լեզվական միավորները՝ wollte, könnte մոդալ բայերը, würde+բայ կառույցները, hätte, wäre օժանդակ բայերը⁴⁵²:

⁴⁴⁶ **Fiehler R.** Wo fängt der Satz an? Operator-Skopos-Strukturen in gesprochener und geschriebener Sprache, Cortès, Colette (Hrsg.): Satzeröffnung. Formen, Funktionen, Strategien, Tübingen: Stauffenburg, 2012 (Eurogermanistik 3). 31-44, S.31.

⁴⁴⁷ **Hilpert S., Niebisch D., u.a.**, Schritte Plus Neu:3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S. 36.

⁴⁴⁸ **Fiehler R.**, et al., Eigenschaften gesprochener Sprache. Tübingen: Narr (= Studien zur deutschen Sprache 30). 2004, S. 252.

⁴⁴⁹ **Schwitala J.**, Gesprochenes Deutsch. Eine Einführung, Berlin (3. Aufl.) 2006, 179.

⁴⁵⁰ **Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a.**, Beste Freunde: Kursbuch A2.1 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, 2014, S9.

⁴⁵¹ **Hilpert S., Niebisch D., u.a.**, Schritte Plus Neu:3+4 Niveau A2, Hueber, 2017, S. 25.

⁴⁵² Օրինակները՝ **Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a.**, Beste Freunde: Kursbuch A2.1 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1) 2014, **Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a.**, Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1) 2015, **Hilpert S., Niebisch D.** u.a., Schritte Plus Neu:3+4 Niveau A2, Hueber, (1) 2017

Ակներև է նաև անուղղակի խոսքի գերակայությունը ուղղակի խոսքի նկատմամբ: Ընդ որում, անուղղակի խոսքն արտաբերվում է առանց **որ** (dass) շաղկապի՝ այսպիսով ունենալով վերը քննարկված կախյալ ստորոգյալի դիրք: *L:Frau Homburg hat gesagt, wir sollen den Aufsatz vorbereiten.*⁴⁵³

Բարդ նախադասությունների գործածման տեսանկյունից հաճախ կիրառելի են պայմանի պարագա(wenn), ուղիղ ինդիք(dass) բարդ ստորադասական նախադասությունները: Ըստ որում, առավել հաճախակի կիրառվում է ածական+որ (Adj.+dass) կառույցը:

*Schön,dass du hier bist*⁴⁵⁴.

Բառապաշար

Բառապաշարային գիտելիքները մեծ դեր ունեն բանավոր հաղորդակցության արդյունավետության գործում: Անվիճելի է, որ ինքնաբերական սահուն խոսքը ոչինչ այնպես չի խոչընդոտում, ինչպես բառի շուրջ մտորումը⁴⁵⁵: Բանավոր խոսքի սահունության նախադրյալներից է առանձին արտահայտությունների ավտոմատացումը, ինչն արտացոլվում է գլխավորապես կայուն կապակցություններում⁴⁵⁶:

ԱՁ մակարդակում բառապաշարային գիտելիքներն ուղենշող չափանիշները վկայում են, որ բառապաշարը բավարարում է կոնկրետ ու ծանոթ առարկա իրավիճակները լեզվական առումով հաղթահարելու համար: Ամմասն չի մնում տեսակետ արտահայտելու, հիմնավորելու, այլոց կարծիքներին արձագանքելու համար անհրաժեշտ պարզ արտահայտչամիջոցների տիրապետումը⁴⁵⁷:

Այս կապակցությամբ տեղին է դասակարգել կոնկրետ հաղորդակցային պահաջմունքների հաղթահարման գործում նշանակալի դեր ունեցող բանավոր փոխադրեցության սահունությունն ապահովող բազմաբնույթ հաղորդակցային նպատակներ արտահայտող կայուն բառ-կառույցները.

- Օպերատոր-սկոպուս կառույցում նախադաս դիրք ունեցող բառ-կապակցություններ-*und, denn, übrigens, aber, ehrlich gesagt, Mal sehen, zum Beispiel...*
- Հարցական նախադասություններում ետադաս դիրքում որպես հավելում գործածվող գլխավորապես հաստատում արտահայտող բառ-կապակցություններ-*nicht wahr?,oder?,Verstehen Sie?*
- Պնահատում, կարծիք արտահայտող կապակցություններ-*Am lustigsten finde ich..., ich denke,dass...,ich glaube,dass....*
- Տարաբնույթ արձագանք արտացոլող արտահայտություններ- *Ja,genau, das stimmt nicht, վերաբերականներ, ծայնարկություններ-Na, Klar, Boah*
- Մատնանշում արտահայտող բառեր (Deixis)⁴⁵⁸- *hier, heute, höchstens, die,der,das, die Frau da drüben.*⁴⁵⁹

⁴⁵³ Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a., Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, 2014,S.15

⁴⁵⁴ Նույն տեղում, էջ 27:

⁴⁵⁵ **Schatz H.**, Fernstudienangebot Germanistik, Deutsch als Fremdsprache:Fertigkeit Sprechen, Goethe-Institut, München, 2006, S. 56.

⁴⁵⁶ **Aguado K.**.), Kognitive Konstituenten mündlicher Produktion in der Fremdsprache: Aufmerksamkeit, Monitoring und Automatisierung.“ In: *Fremdsprachen Lehren und Lernen (FLuL)*, 32: 2003, S.11-26, S. 21.

⁴⁵⁷ **Bausch, Karl-Richard** (Vorsitz), Rahmenplan „Deutsch als Fremdsprache“ für das Auslandsschulwesen,Köln, den 7. September 2009.

⁴⁵⁸ Իմոն առանձնացնում է տեղի, ժամանակի, սաստկացնող իմաստ (Intensifikatoren) արտահայտող այսպիսի ցուցական բառեր: hier, heute,gestern (extrem, absolut, total, ehrlich, ganz

Ասվածի լույսի ներքո հարկ ենք համարում ընդգծել գոյականին փոխարինող *der, die, das* հարաբերական դերանունների բազմադեպ կիրառությունը բանավոր հաղորդակցությունում: Կարծում ենք՝ վերջիններս ևս խոսքի տևտեսման հետևանք են, երբ նախորդ մտքում հիշատակվել է տվյալ գոյականը: *Ich nehme die* hier*⁴⁶⁰.

Հնչյունաբանություն

Հայի բնորոշմամբ խոսելիս կարող ենք խուսափել բառերից և քերականական կառույցներից, որոնց չենք տիրապետում, բայց արտասանությունից խուսափել չենք կարող⁴⁶¹:

Իրադրային երկխոսություններում, որոնցում պարզ, անկեղծ հաղորդակցումն է գերակայում, նշանակալից է հուզականությունը՝ դրսևորվելով համապատասխան հնչերանգային ու հարալեզվական միջոցներով: Առօրյա-խոսակցական երկխոսություններին ներունակ են դադարները (*Sprechpausen*), ձայնի բարձագման (*Tonhöhe*) փոփոխությունները, խոսելու միջին արագությունը (*Sprechgeschwindigkeit*): Թերևս հենց հնչերանգային միջոցներն են նպաստում, որ խոսակիցը հասկանա դադարներով, ոչ ավարտուն խոսքը: Գաղտնիք չէ, որ հնչերանգը պայմանավորված է խոսողի հաղորդակցական նպատակադրումներով, ասույթի կառուցվածքային հատկանիշներով, բառային-քերականական միջոցների գործածմամբ: Ըստ որում, բարձր հնչերանգը բացի հարցական նախադասությունից (վերջինս քննարկվեց վերևում), պայմանավորված է նաև նոր տեղեկությամբ՝ արտահայտվելով տարբեր զգացական նշույթներով և հաղորդելով համապատասխան հուզարտահայտչականություն:

*L: Na***, das ist doch 'prima!'* ↑⁴⁶²

Doch եղանակավորող մասնիկը նպաստում է ձայնի բարձրագմանը՝ միաժամանակ արտահայտելով հիացմունք: Հարկ է մատնանշել նաև *Na* ձայնարկությունից հետո խոսելու դադարը: Փաստենք, որ այսպիսի նախադասություններում հնչերանգի բարձրագմանը նպաստում է բազմապիսի եղանակավորող նույթների կիրառումը:

Բարձր հնչերանգի և հուզարտահայտչականության որոշիչ դերի մասին են վկայում նաև ստորոգյալի առաջին դիրքով արտահայտված կառույցները: *L: Oh Mann**, war 'das haesslich!'* ↑⁴⁶³

Նման կառույցներում մերթ շեշտվում են ենթակաները, մերթ մակբայները:

Ասույթի տարբերակման, իմաստային նշանակության շեշտադրման տեսակետից ուշագրավ են հնչերանգային դադարներով հարուստ ձախակողմյան և աջակողմյան կառույցներով, կոչականով, ձայնարկությունով արտահայտված նախադասությունները:

*Opa: Das erste Mal 1999 hier in Deutschland, ** da hat es dich noch gar nicht gegeben.*

*M: Ich möchte hier bleiben, * wegen meiner Ausnahme*

*L: Vor ein paar Wochen hattest du in Englisch eine Fünf, ** richtig?'* ↑

K: Na, 'Günther, ** was ist denn los mit dir?'* ↑⁴⁶⁴

klar...), **Imo, W.**, Ad-hoc Produktion oder Konstruktion Verfestigungstendenzen bei Inkrement-Strukturen im gesprochenen Deutsch. In A. Lasch & Ziem, A. (Hrsg.), Konstruktionsgrammatik III. Aktuelle Fragen und Lösungsansätze Tübingen: Stauffenburg, 2012, S. 239–254.

⁴⁵⁹ Օրինակները՝ **Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a.**, Beste Freunde: Kursbuch A2.1 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1) 2014, **Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a.**, Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1) 2015, **Hilpert S., Niebisch D.** u.a., Schritte Plus Neu: 3+4 Niveau A2, Hueber, (1) 2017.

⁴⁶⁰ **Hilpert S., Niebisch D.** u.a., Schritte Plus Neu: 3+4 Niveau A2, Hueber, (1) 2017, S.26

⁴⁶¹ **Hall, Ch., Natunen M., Fuchs B., Freihoff R.**, Deutsche Aussprachelehre: Ein Hand- und Übungsbuch für Sprechern des Finnischen, Finnlectura, Helsinki, 1995, S.14

⁴⁶² **Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a.**, Beste Freunde: Kursbuch A2.1 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1) 2014, S.28

⁴⁶³ **Georgiakaki M., Seuthe Ch., u.a.**, Beste Freunde: Kursbuch A2.2 Deutsch für Jugendliche, München, Hueber, (1) 2015, S.30.

Ընդգծենք, որ ընդլայնումների դեպքում խոսելու դադարի տևողությունը փոփոխական է՝ արտահայտված երկար կամ կարճ դադարներով:

Վերոգրյալի համաձայն՝ կարելի է արձանագրել, որ խոսքի տարանջատման, բառի առանցքային իմաստը ընդգծելու համար էական դեր ունեցող մեղեդայնությունը, բառի շեշտադրության ճշգրտությունը օժտված են իմաստաբանական-շարահյուսական և խոսքի եղանակավորման ներուժով:

Այսպիսով՝ ամփոփելով բանավոր հաղորդակցման լեզվական գործոնների ուսումնասիրությունը՝ կարող ենք ընդգծել գերմաներեն երկխոսությունների ինքնատիպ շարահյուսական կառուցվածքը՝ պայմանավորված խոսքի վերարտադրման գործում վճռորոշ դեր ունեցող հոգեբանական գործոններով: Անշուշտ, կարճ ժամանակում հաղորդման կառուցման, փոխադրման և իրականացման փուլերի հաղթահարումը փոխկապակցված է նաև ինտերակտիվ ու մշակութային ասպեկտների հետ: Ներկայացված գերմաներեն բանավոր հաղորդակցության հոգելեզվաբանական բնութագրիչների հաշվառումը էական դեր ունի բանավոր խոսքի ուսուցման և ուսումնառության արդյունավետության բարձրացման գործում: Հատկապես օտար լեզվով կենդանի շփման այժմեական մոտեցման գերակայությունը ենթադրում է հաշվի առնել օտարալեզու սահուն և ճշգրիտ, ինքնաբեր գրույց վարելու համար անհրաժեշտ գործիքակազմը, ինչը էականորեն տարբերվում է գրավոր խոսքի բնութագրական առանձնահատկություններից:

Գերմաներեն երկխոսությունների հոգելեզվաբանական հայեցակերպի այսպիսի ուսումնասիրությունը ենթադրում է վերը նկարագրված բնորոշիչների համապարփակ ընդգրկում բնական բանավոր խոսքի զարգացմանը նպատակաուղղված Նոր մոտեցումներով ուսուցման, գնահատման մեթոդիկայի մշակման գործում:

Պայմանական հնչյունական նշաններ⁴⁶⁵

*-կարճ ընդմիջում

**-երկար ընդմիջում

↑- բարձրացող հնչերանգ

'- շեշտադրում

= հնչյունների համակցում, սղում

THE PSYCHOLINGUISTIC CHARACTERISTICS OF GERMAN DIALOGUES

LUSINE SOGHOMONYAN

Brusov State University,

Chair of Pedagogy and Language Teaching, Ph.D. Student,

Yerevan, Republic of Armenia

The aim of the current article is to study the psycho-linguistic peculiarities of German dialogues in communicative situations (based on audio materials of German textbooks *Beste Freunde A2.1/A2.2, Schritte Plus neu A2*).

⁴⁶⁴ Hilpert S., Niebisch D. u.a., Schritte Plus Neu:3+4 Niveau A2, Hueber,(1) 2017, S.32.

⁴⁶⁵ Պայմանական նշաններն ընտրվել են Ֆիեռլերի՝ բանավոր խոսքի վերլուծությունների համար առաջադրված նշաններից, Fiehler R., Die Vielfalt der Besonderheiten gesprochener Sprache - und zwei Beispiele, wie sie für den DaF-Unterricht geordnet werden kann: Gesprächspartikeln und Formulierungsverfahren, Erschienen in: Imo, Wolfgang/Moraldo, Sandro M. (Hrsg.): Interaktionale Sprache und ihre Didaktisierung im DaF-Unterricht. Tübingen: Stauffenburg, 2015. S. 23-43.

The objectives are as follows: to study the theoretical foundations of German spoken language from the linguistic point of view, to discuss the rules and conditions that provide an authentic conversational speech, to reveal the psycholinguistic features of German dialogues based on their structural-syntactic analysis.

The study was carried out with the use of the following methods: abstraction, comparison, analysis, deduction.

The article analyzes the dialogues as purposeful, spontaneous actions corresponding to the real situation of communication.

Within the framework of communicative-linguistic competence and the psychological factors the analysis of the dialogues, makes it possible to distinguish structural-syntactic structures with various functions, differentiated in written and oral speech.

As a result of the study the linguistic structures with various communicative goals are revealed and coordinated, expressed in lexical-grammatical and phonetic aspects with semantic-syntactic potential.

Keywords: *oral communication, spontaneous speech, linguistic knowledge, psychological factors, syntactic structures.*

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИАЛОГОВ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

ЛУСИНЕ СОГОМОНЯН

*аспирант кафедры педагогики и методики
преподавания языков ГУ им. В. Брюсова,
г.Ереван, Республика Армения*

Целью данной статьи является изучение психолингвистических особенностей немецких диалогов в коммуникативных ситуациях (на аудиоматериалах учебников немецкого языка Beste Freunde A2.1/A2.2, Schritte Plus neu A2).

В задачи исследования входит: изучение теоретических основ немецкой устной речи с лингвистической точки зрения, обсуждение правил и условий, обеспечивающих разговорную аутентичную речь, выявление психолингвистических особенностей немецких диалогов на основе структурно-синтаксического анализа диалогов.

Исследование проводилось с помощью следующих методов: абстракция, сравнение, анализ, дедукция.

В статье анализируются диалоги как целенаправленные спонтанные действия, соответствующие реальной ситуации общения.

Анализ диалогов в рамках коммуникативно-лингвистической компетенции с учетом психологических факторов позволяет четко различать структурно-синтаксические структуры с различными функциями, разграниченные в письменной и устной речи.

В результате исследования выявлены и скоординированы лингвистические структуры, отражающие различные коммуникативные цели, выраженные в лексико-грамматическом и фонетическом аспектах с семантико-синтаксическим потенциалом.

Ключевые слова: *устная коммуникация, спонтанная речь, языковые знания, психологические факторы, синтаксические структуры.*